

պատմական ու կրօնական աւանդու-
թիւններն որ այս քերթութեանց մէջ
լիութեամբ սիրուած են, այն ամէն
տեսակ զանազան ծանօթութեց բազ-
մութիւնը, այն իմաստներու ու մտա-
ծութեանց առատութիւնը, զորոնք եր-
կու հազար ութը հարիւր տարիէ ՚ի
վեր ամենքը իրենց երկասիրութիւննե-
րուն համար անյազաբար կը ժողվեն,
այս ամէն բանը յայտնի չեն ըներ որ
Հոմերոս լուսաւորութեան դարու մը
մէջ երեցած ըլլայ: Այլ ինչպէս կարե-
լի է որ նոյն դարը այդպիսի լուսաւո-
րութեան մէջ ըլլալէն ետքը՝ գրելու
պէս ամենահարկաւոր արուեստը իրեն
մէջ սովորական եղած չըլլար: Արեւմտեան
ստորակոյտ չկայ որ այդ արուեստը ան-
հրաժեշտ խել մը տեսնէ ՚ի վեր գոր-
ծածական էր: Յունաց մէջ. և ահա կը
տեսնենք որ ճիշտ 600 տարի միջոց ան-
ցած է ընդ Հոմերոս և ընդ Վաղմոս,
որն որ Փիւնիկեցոց այբուբենը մտուց
Յունաստանի մէջ:

Հոմերոսի վրայօք եղած երկու խըն-
դիրներուն առաջնոյն վրայ բաւական կը
սեպենք այսչափ համառօտ տեղեկու-
թիւն մը տալը. և մենք չուզէնալով այդ
տարակուսական ճշմարտութեան մէջ
բացարձակ վճռով մը խօսելու, ընթեր-
ցողաց կը թողունք որ լսած պատճառա-
բանութիւններուն վրայ մտածելով՝ ի-
րենց կարծիքը որոշեն: Աւրիշ անգամ
մըն ալ երկրորդ խնդրոյն վրայօք անցնե-
լու աւելի կ'սենենանք:

Փիւնիկեցոց նոր յիշատակարաններ:

Փիւնիկեցիք, որոնք այբուբենն ու
արուեստից սկզբունքները սորվեցուցին
Ալլոպոյոյ, կը մակաբերենք ամենքնիս
ալ թէ ինչպիսի մեծ ազգ եղած պիտի
ըլլան և գեղարուեստից մէջ ինչ աստի-
ճանի ծաղկած: Սակայն ինչուան հի-
մա իրենց ազգային ապահով ու ստոյգ
յիշատակարան մը չունէինք. և իրենց
հնութեանն ու լեզուին քանի մը յիշա-
տակարաններն ալ որ գտնուած էին,

ամէնը իրենց հայրենական երկրէն
դուրս եղած հողերու մէջէն հանուած
են: Ատքերս այս բարեբաղդութիւնը
ստացաւ Ալլոպոյա, և գիտնոց բազմա-
քիրտն աշխատութիւնները այդ ցան-
կալի գիւտին ալ հաղորդ ըրին զմեզ:
1854 տարւոյն Պէյրութի մէջ սպիտա-
կապոյն քարէ մեռելի արկղ մը հողուն
մէջ գտնուեցաւ, որն որ հիմա Ալլոպոյի
մուսէոնին մէջն է: Ասիկայ եգիպտա-
կան մուսիայից արկղներուն ամենեւին
նման է, և մէջը թաղուած կնկան դէմ-
քը՝ բարձրաքանդակ փորուած է վրան,
որուն մազերը երկու ճղքուած են ու
ինչուան ուսերը կ'իջնան. այս կերպով
են Յունաց հնագոյն յիշատակարան-
ները: Բայց Ալլոպոյի գաղղիացի դուքսը
ուրիշ նոյն տեսակ արկղ մը ընծայ ը-
րաւ կայսերական մուսէոնին, որ առջի-
նէն շատ վեր է իր ունեցած պատմա-
կան յարգին համար: Այլ մը հեռու
Սաիտ քաղաքէն, որ է հին Սիդոնը, ու
անոր հարաւային կողմը՝ 1855 տարւոյն
փետրուարի 15էն գտաւ զասիկայ Ռէ-
ուզիէ գիտունը: Այս պազալթէ է այս
արկղը, և ձեւը ամենանման է Ագիպ-
տոսի մուսիայից այն արկղերուն, որ ինչ
և տասներորդ ու քսանըվեցերորդ հա-
րստութեց մէջտեղի եղած միջոցը մեռ-
նողներուն գործածուած են. այսինքն
այն ժամանակը, որ Վաբուգոգոնոսոր
Ասորեստանեայց թագաւորն ու Ապրիէս
Ագիպտացոց թագաւորը իրարու ձեռ-
քէն յափշտակել կը ջանային զՓիւնի-
կիա: Վլուխ մը միայն քանդակուած
է արկղին վրան, որ լայն գլխանոցով
մը կը ծածկուի, և ամենահարուստ
քառամանեակ զարդ մը ունի, որուն
երկու ծայրերը բազէի գլուխներ ձեւա-
ցուած են: Ասորհրդատառերու տեղը
բոլոր արկղին երեսին վրայ գրուածք մը
կայ քսանուերկու տող փիւնիկեցի գրով
ու լեզուով: Աւրիշ արձանագիր մըն ալ
կայ բարձրաքանդակին գլխուն չորս կող-
մը, որուն գրերը աւելի ազուոր են.
բայց ասիկայ վերի մեծ արձանագրոյն
կէսին կրկնութիւնն է: Վիտունք ա-
սանկ կը կարդան վերոյիշեալ գրուած.

քր • “Պուլ ամսուն մէջ, իմ թագաւորութեանս տասնըօրրորդ տարին, այսինքն Եսմունասարի՝ թագաւորին Սիդոնացւոյ, որդւոյ արքային Տեբունասայ Սիդոնացւոյ թագաւորին, կը խօսի Եսմունասար թագաւորը ու կ'ըսէ •

“Ես մարդկանց ընկերութենէն վերջուեցայ և իմ իննջոյքներէս ու անուշահոտ գինիներէս բաժնեցին զիս, որպէս զի գերեզմանական երգ մը երգեմ ու մեռնիմ, և տարածուիմ այս տեղւոյս մէջ, զոր ես շինեցի • Յանուն այս գերեզմանական երգին՝ կ'աղաչեմ բոլոր արքունական ազգատոհմին ու ամենայն մարդկանց, որ մէկը չբանայ իմ այս մահուան անկողինս, որ ոչ ոք յանդգնի հաւատացելոց այս ապաստանարանը հողէն հանել, որովհետեւ հաւատացելոց վրայ աստուածոց պատկերը կայ •

“Ոչ ոք իմ արկղիս կափարիչը վերջնէ • ոչ ոք շէնք շինէ այն կամարին վրայ, որ կը ծածկէ այս գերեզմանական անկողինը, իմ պառկած անկողնիս կամարին վրայ կ'ըսեմ, թէ պէտ և զուռցէ մէկը թէ Ստիկ մի ընէք անոնց խօսքին, զորոնք մահը խանարհեցուցած է • Ենոր համար թէ որ մէկը իմ արկղս, կամ այն յարկը՝ որ իմ անկողնիս վրայ կը տարածուի՝ բանալու ըլլայ, կամ վրան շէնք շինելու ըլլայ, կ'ուզէ թագաւորական տունէն ըլլայ, կ'ուզէ ով որ ըլլայ, չկարենայ այնպիսին գերեզմանական անկողինը վայելէ՝ երբոր Սաֆայիներու մէջ երթալու ըլլայ, զոր կուի այնպիսին ի թաղմանէ, երկրիս վրայ զաւակ կամ յաջորդութիւն չթողու, Եւրիֆերը գոփիքին մէջ բանտէն զանիկայ •

“Թէ որ արքունական տունէն մէկն է անիկայ, իր անիծեալ յանցանքը իրեն որդւոցը վրայ երթայ, ինչուան որ անոնց սերունդը ջնջուի •

“Իսկ թէ որ առանձնական մարդ մըն է, սրբասիրդ է այնպիսին • Ենոր համար իրեն բունը ոչ արմատ արձակէ, ոչ ալ պտուղ բերէ • վատահամբաւութեան կնքով կնքուած ըլլայ անոնց մէջ, որ արեւուն տակ կ'ապրին •

“Որովհետեւ ես, որ կարեկցութեան արժանի եմ, իմ կոչունքներուս ու իմ անուշահոտ գինիներուս մէջէն վերջուեցայ, որպէս զի իմ գերեզմանական երգս երգեմ ու մեռնիմ • Նմարտապէս ես կը հանգչիմ հոս, ես թագաւորս Եսմունասար, արքայ Սիդոնացւոյ, որդի թագաւորին Տեբունասայ, որդւոյ արքային Եսմունասարայ • և ինծի հետ մէկտեղ կը հանգչի իմ մայրս Լմմաստորեդ, որ Եստարտեսի քրմուհի եղաւ թագուհւոյն պալատին մէջ, և Եսմունասար թագաւորին աղջիկն էր, որ Սիդոն ծովային քաղաքին մէջ Լլունիմներու տաճարը, ու Եստարտեսի տաճարը կանգնել տուաւ • և այս երկուքն ալ հարուստ ընծաներ ըրին Եստարտեսի •

“Կարձեալ ինծի հետ կը հանգչի հոս Ոկաննա, որ ի պատիւ Եսմունի, աստուծոյն սրբոյ, կանգնել տուաւ զԵնէ-Կալիլա լեռան վրայ և ինծի փառաւոր ընծաներ ըրաւ • և Ոկաննա, որ տաճարներ կանգնել տուաւ Սիդոնի Լլունիմներուն Սիդոն ծովային քաղաքին մէջ, Կահաղ-Սիդոնի տաճարը, Եստարտեսի տաճարը, որ Կահաղի փառքն է • Ենանկ որ տէրն Լգոն Սիլիոմ անոր բարեպաշտութեանը փոխարէն մեզի պարգևեց Կորա ու Յոպպէ քաղաքները անոնց ցորենաբեր ընդարձակ երկիրներովը, որ կը տարածուին Կանէն վար, որն որ ապահովութիւն մըն է ինծմէ հիմնարկած ու իրմէ լմնցուցած բերդաքաղաքներուն տիրելու համար, որոնք իբրեւ մըշտընջենաւոր պատնէշ զրուեցան մեր Սիդոնացւոց սահմանազուխներուն •

— Հոս դարձեալ կը կրկնէ իր աղաչանքներն ու անէծքները •

Ես երկու արկղներէն զատ ուրիշ փիւնիկեցի հնութիւններ ալ գտնուեցան, ինչպէս ըսենք դրամներ, Փիւնիկեցւոց լեզուով արձանագիրներ, և այլն •